

MEZINÁRODNÍ HUMANITÁRNÍ PRÁVO

6.0. Cíl prezentace

Definovat pojem „mezinárodní humanitární právo“, charakterizovat základní odvětví MHP a principy, na kterých je založeno.

Načrtnout hlavní historické události, které vedly ke zrodu moderního mezinárodního humanitárního práva, a hlavní etapy jeho následného rozvoje.

Představit klíčová ustanovení Ženevských úmluv a jejich Dodatkových protokolů.

Ukázat na problémy spojené s implementací a aplikací MHP a na faktory ovlivňující jeho dodržování.

Mezinárodní humanitární právo Obsah

6.1.1. Co je mezinárodní humanitární právo	str. 3-4
6.1.2. Principy a základní pravidla MHP	str. 5-6
6.1.3. Vznik MHP	str. 7-8
6.1.4. Ženevské úmluvy a jejich Dodatkové protokoly	str. 9-12
6.1.5. MHP a obnovování rodinných svazků	str. 13
6.1.6. Rozvoj MHP	str. 14
6.1.7. Implementace MHP	str. 15-18
6.1.8. MHP, právo lidských práv a uprchlické právo	str. 19-20

6.1. Presentace

6.1.1. Co je mezinárodní humanitární právo

Co je MHP? Mezinárodní humanitární právo (MHP) tvoří významnou část mezinárodního práva veřejného. Sestává z pravidel, která v době ozbrojeného konfliktu chrání osoby, jež se přímo nebo již neúčastní nepřátelských akcí, a omezují způsoby a prostředky vedení války.

MVČK termínem „humanitární právo aplikovatelné za ozbrojených konfliktů“ označuje ta pravidla mezinárodního práva smluvního nebo obyčejového charakteru, která jsou zvláště zaměřena na řešení záležitostí humanitární povahy přímo vyplývajících z ozbrojených konfliktů mezinárodní nebo vnitrostátní povahy. Tato pravidla omezují z humanitárních důvodů právo stran v konfliktu používat libovolné způsoby a prostředky vedení války a chrání osoby a majetek, které jsou nebo by mohly být konfliktem zasaženy.

MHP stručně

- legálním cílem ozbrojeného útoku se mohou stát pouze komatanti;
- nekomatanti a civilní objekty musejí být za všech okolností respektováni;
- strany v konfliktu nesmějí používat zbytečné násilí.

Terminologie Výrazy **mezinárodní humanitární právo**, **právo ozbrojených konfliktů** a **válečné právo** mohou být považovány za synonyma. Mezinárodní organizace, univerzity a státy upřednostňují spíše pojem mezinárodní humanitární právo (nebo humanitární právo), druhé dva termíny jsou běžněji používané v rámci ozbrojených sil.

Ženevské a haagské právo Mezinárodní humanitární právo má dvě odlišné oblasti:

- **Ženevské právo** neboli humanitární právo v užším slova smyslu, jež je určeno na ochranu příslušníků ozbrojených sil, kteří se přímo nebo již neúčastní boje, a osob, které se aktivně nepodílejí na nepřátelských akcích, zejména civilistů;
- **Haagské právo** neboli válečné právo, které stanoví práva a povinnosti stran v konfliktu při provádění vojenských operací a omezuje způsoby a prostředky vedení války.

Tyto dvě oblasti MHP nejsou již dnes zcela oddělené: cílem některých ustanovení haagského práva je chránit oběti konfliktů, některé zásady ženevského práva zase naopak určují, k jakým způsobům a prostředkům vedení války se mohou strany v konfliktu v průběhu nepřátelských akcí uchýlit. Dodatkové protokoly z roku 1977 obě oblasti MHP do značné míry spojily, rozdíl mezi nimi je tedy nyní spíše **historické a didaktické povahy**.

Základní prameny MHP K hlavním pramenům smluvního mezinárodního humanitárního práva v současné době patří:

1868 Petrohradská deklarace (zákaz užívání určitých projektilů ve válce)

1899 Haagské úmluvy o zákonech a obyčejích pozemní války a o úpravě zásad Ženevské úmluvy z roku 1864 pro námořní válku

1907 Haagské úmluvy přijaté na druhé světové mírové konferenci

1925 Ženevský protokol o zákazu užívání dusivých, otravných a podobných plynů a bakteriologických zbraní ve válce

1949 Čtyři Ženevské úmluvy na ochranu obětí války:
 Ženevská úmluva I o zlepšení osudu raněných a nemocných příslušníků ozbrojených sil v poli
 Ženevská úmluva II o zlepšení osudu raněných, nemocných a trosečníků ozbrojených sil na moři

- Ženevská úmluva III o zacházení s válečnými zajatci
Ženevská úmluva IV o ochraně civilních osob za války (nová)
- 1954 Haagská úmluva na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu
- 1972 Úmluva o zákazu vývoje, výroby a hromadění zásob bakteriologických (biologických) a toxinových zbraní a o jejich zničení
- 1977 Dodatkové protokoly ke čtyřem Ženevským úmluvám:
Protokol I o ochraně obětí mezinárodních ozbrojených konfliktů
Protokol II o ochraně obětí ozbrojených konfliktů nemajících mezinárodní charakter
- 1980 Úmluva o zákazu nebo omezení použití některých konvenčních zbraní, které mohou způsobovat nadměrné utrpení nebo mít nerozlišující účinky, doplněná protokoly:
- Protokol (I) o nezjistitelných střípinách
  - Protokol II o zákazu nebo omezení použití min, nástrah a jiných prostředků
  - Protokol III o zákazu nebo omezení použití zápalných zbraní
- 1993 Úmluva o zákazu vývoje, výroby, hromadění zásob a použití chemických zbraní a o jejich zničení
- 1995 Protokol o oslepujících laserových zbraních (Protokol IV- nový) k Úmluvě z roku 1980
- 1996 Revidovaný protokol o zákazu nebo omezení použití min, nástrah a jiných prostředků (Protokol II- revidovaný) k Úmluvě z roku 1980
- 1997 Úmluva o zákazu použití, skladování, výroby a převodu protipěchotních min a o jejich zničení.

6.1.2. Principy a základní pravidla MHP

Principy

MHP je založeno na těchto základních principech

- **rozlišování.** Strany v konfliktu jsou za všech okolností povinny rozlišovat mezi kombatantry a vojenskými objekty na straně jedné a nekombatanty a civilními objekty na straně druhé, vést útok přitom mohou pouze proti první skupině.
- **lidskost a válečná účelnost.** MHP hledá rovnováhu mezi zdánlivě neslučitelnými požadavky diktovanými prostou lidskostí a vojenskými potřebami.
- **předcházení zbytečnému strádání.** Právo stran v konfliktu zvolit si způsoby a prostředky vedení války není neomezené. MHP zakazuje působit zbytečné strádání a uchýlovat se k ničení nepřiměřenému cílům boje, jímž může být pouze oslabení nebo likvidace vojenského potenciálu nepřítele.
- **proporcionalita.** Strany v konfliktu musejí neustále posuzovat, jaké způsoby a prostředky vedení války jsou v dané situaci přiměřené sledovanému cíli. To platí především v případech, kdy MHP nestanoví jednoznačné a absolutní zákazy či práva.

Základní pravidla

MVČK formuloval sedm pravidel, která stručně shrnují podstatné prvky MHP. Soupis pravidel vznikl především proto, aby usnadnil šíření MHP.

1. Osoby, které se přímo nebo již neúčastní nepřátelských akcí, mají právo na respektování svého života i fyzické a morální integrity. Musejí být za všech okolností chráněny a musí s nimi být zacházeno lidsky, bez jakéhokoli nepříznivého rozlišování.

2. Je zakázáno zabít nebo zranit protivníka, který se vzdává nebo se již nemůže účastnit boje.

3. Ranění a nemocní musejí být sbíráni a ta strana konfliktu, která je má v moci, se o ně musí postarat. Zdravotnický personál a zdravotnická zařízení, transporty a vybavení musejí být ušetřeny. Červený kříž a červený půlměsíc na bílém poli představuje pro tyto osoby a objekty ochranný znak, který je nutno respektovat.

4. Zajatí kombatanti a civilisté, kteří se ocitnou v moci nepřátelské strany, mají **právo na respektování** svého života, důstojnosti, osobních práv a politického, náboženského i jiného přesvědčení. Musejí být chráněni proti veškerému násilnému a represivnímu jednání. Mají právo na výměnu zpráv se svými rodinami a na obdržení pomoci.

5. Každému musejí být poskytnuty základní procesní záruky a nikdo nesmí být činěn odpovědným za skutky, které nespáchal. Nikdo také nesmí být vystaven fyzickému a duševnímu týrání, ani krutému či ponižujícímu zacházení nebo trestání.

6. Strany v konfliktu, ani členové jejich ozbrojených sil **nemají neomezené právo volit způsoby a prostředky vedení války.** Je zakázáno používat takové způsoby a prostředky, které by mohly způsobit zbytečné ztráty nebo přílišné strádání.

7. Strany v konfliktu musejí vždy rozlišovat mezi civilním obyvatelstvem a kombatanty za účelem ušetření civilního obyvatelstva. Civilní obyvatelstvo jako celek, ani jednotliví civilisté nesmějí být terčem útoku, ten lze vést jedině proti vojenským cílům.

6.1.3. Vznik MHP

MHP v období před kodifikací

Bylo by chybou se domnívat, že pravidla vedení válek se zrodila teprve ve druhé polovině 19. století po založení Červeného kříže a přijetí první Ženevské úmluvy. Stejně jako každá společnost, i každá válka v historii lidstva měla vždy svá – byť minimální – pravidla, která určovala způsob vyhlášení války, omezovala možné prostředky apod.

První válečné zákony byly vyhlášeny velkými civilizacemi již několik tisíc let před naším letopočtem: „*Stanovuji tyto zákony, aby silní nemohli utlačovat slabé*“ (*Chammurabi, král babylonský*). Mnoho starých textů, jako je Mahabharata, Bible a Korán, obsahuje pravidla vyžadující respekt vůči protivníkovi. Například Viquayet, text napsaný koncem 13. století na vrcholu období arabské nadvlády nad Španělskem, předkládá skutečný zákoník vedení války.

Lieberův kodex

Ozbrojené konflikty se původně řídily pouze nepsanými zákony založenými na obyčejích. Později začaly strany v konfliktu uzavírat tzv. kartely, tj. dvoustranné dohody, které někdy zůstaly v platnosti i po skončení konkrétního konfliktu. Některé státy také vydávaly zvláštní předpisy pro svá vojska. Nejznámějším z nich se stal tzv. „**Lieberův kodex**“ (Lieber Code) z dubna roku 1863 určený pro vojáky Severu bojující v Americké občanské válce. Jednalo se o první pokus o kodifikaci již existujících nepsaných pravidel a obyčejů vedení války, dokument však bohužel neměl podobu mezinárodní smlouvy, a mohl se proto přímo uplatnit pouze na území USA. Jeho vliv na vznik MHP a formování jeho základních principů byl ovšem značný.

Obecně lze říci, že právo aplikovatelné v rámci ozbrojených konfliktů zůstávalo až do poloviny 19. století časově i prostorově omezené, řídila se jím vždy pouze jedna bitva nebo specifický konflikt. Existovaly také značné rozdíly mezi pravidly platnými v různých obdobích a na různých místech světa.

Zakladatelé dnešního MHP

Při vzniku novodobého MHP sehráli zásadní úlohu dva muži: **Henry Dunant** a **Guillaume-Henri Dufour**. Švýcarský obchodník Dunant vydal v roce 1862 knihu **Vzpomínky na Solferino**, v níž vylíčil hrůzy bitvy u Solferina a navrhl vytvořit humanitární organizaci zaměřující se na péči o oběti ozbrojených konfliktů (budoucí Červený kříž) a sepsat smlouvu o ochraně těchto obětí a jejich ošetřovatelů (budoucí první Ženevská úmluva). Generál Dufour ovlivněný vlastní válečnickou zkušeností převzal Dunantovy myšlenky a v roce 1864 předsedal Diplomatické konferenci v Ženevě.

První Ženevská úmluva

Z iniciativy pěti zakládajících členů **MVČK** (Dunant, Dufour, Moynier, Appia, Maunoir) svolala švýcarská vláda v roce 1864 **Diplomatickou konferenci**, jíž se zúčastnilo 16 států. Během konference byla přijata **Ženevská úmluva o zlepšení osudu raněných v poli**, první ze série Ženevských úmluv usilujících o ochranu osob přímo nebo již se neúčastnících bojových akcí.

Ženevská úmluva z roku 1864 položila základy současného mezinárodního humanitárního práva. Vyznačovala se následujícími znaky:

- obsahovala psaná pravidla univerzálního dosahu na ochranu obětí konfliktů;

- měla mnohostrannou povahu a byla otevřená pro všechny státy;
- stanovovala povinnost poskytovat péči raněným a nemocným vojákům bez jakéhokoliv rozlišování;
- požadovala respektování zdravotnického personálu, transportů a vybavení a jejich označení ochranným znakem (červený kříž v bílém poli).

Další vývoj MHP

Po přijetí první Ženevské úmluvy se MHP vyvíjelo v etapách, které zpravidla souvisely s velkými světovými konflikty.

V průběhu první světové války (1914-1918) byly vyzkoušeny zcela nové způsoby a prostředky vedení války (jedovaté plyny, letecké bombardování, hromadné zajímání válečných zajatců), a to v bezprecedentním měřítku. Na tyto události bezprostředně reagovaly **smlouvy z let 1925 a 1929**.

V průběhu druhé světové války (1939-1945) výrazně vzrostl počet civilních obětí, které tvořily plnou polovinu všech ztrát (oproti první světové válce, kde byl poměr civilních a vojenských obětí 1:10). Pod vlivem tohoto tragického vývoje přijalo mezinárodní společenství v roce 1949 čtvrtou **Ženevskou úmluvu** o ochraně civilních osob za války.

Dodatkové protokoly z roku 1977 se pak staly odpovědí na národně osvobozené boje, které se ve světě rozšířily po druhé světové válce a jež Ženevské úmluvy z roku 1949 pokrývaly jen částečně. Významně rovněž posílily ochranu civilního obyvatelstva a omezily volbu způsobů a prostředků vedení boje.

6.1.4. Ženevské úmluvy a jejich Dodatkové protokoly

Čtyři Ženevské úmluvy (1949)

Ženevské úmluvy chrání osoby přímo nebo již se neúčastníci boje. Jedná se o čtyři mnohostranné mezinárodní smlouvy přijaté 12. srpna 1949, mezi něž patří:

- I. Ženevská úmluva o zlepšení osudu raněných a nemocných příslušníků ozbrojených sil v poli
- II. Ženevská úmluva o zlepšení osudu raněných, nemocných a trosečníků ozbrojených sil na moři
- III. Ženevská úmluva o zacházení s válečnými zajatci
- IV. Ženevská úmluva o ochraně civilních osob za války

Dodatkové protokoly k Ženevským úmluvám (1977)

Dodatkové protokoly k Ženevským úmluvám byly přijaty v roce 1977 v reakci na rozšíření národně osvobozeneckých bojů v různých částech světa. Protokoly posilují ochranu obětí, a to jak v konfliktech mezinárodních (Protokol I), tak – nově – rovněž v konfliktech vnitrostátních (Protokol II).

Ženevské úmluvy a jejich Dodatkové protokoly obsahují celkem téměř 600 článků a tvoří základ současného mezinárodního práva.

Smluvní strany Ženevských úmluv a Dodatkových protokolů:

Stranami mezinárodních smluv, tedy i Ženevských úmluv a jejich Dodatkových protokolů, se mohou stát pouze státy. Stejná práva a povinnosti jako smluvní strany mohou mít rovněž orgány národa bojujícího v národně osvobozeneckém boji proti některé ze smluvních stran.

Na počátku roku 2002 byly stranami Ženevských úmluv téměř všechny státy světa - přesně 189 (včetně České republiky). Skutečnost, že Ženevské úmluvy patří mezi ty, které jsou uznávány největším počtem zemí, svědčí o jejich univerzálnosti. V případě Dodatkových protokolů se ke stejnému datu k Protokolu I připojilo 159 států a k Protokolu II 152 států.

Šíření znalosti mezinárodního humanitárního práva

Povinnost šířit znalost Ženevských úmluv a jejich Dodatkových protokolů přísluší **státům**, které jsou ustanoveními těchto mezinárodních smluv vázány. „*Vysoké smluvní strany se zavazují, že rozšíří co možná nejvíce, v míru i ve válce, text této úmluvy ve svých zemích a zejména že zařadí její studium do vojenských a možno-li i civilních studijních programů, tak, aby její zásady byly uvedeny ve známost všeho obyvatelstva, zejména bojujících ozbrojených sil, zdravotnického personálu a vojenských duchovních*“ (čl. 47/48/127/144 Ženevských úmluv I, II, III a IV, obdobné ustanovení viz čl. 83 Dodatkového protokolu I a čl. 19 Dodatkového protokolu II).

Na šíření znalosti MHP se dále podílí **MVČK**, jemuž Statut Mezinárodního hnutí Červeného kříže a Červeného půlměsíce výslovně ukládá, aby:

„(...) *pracoval na pochopení a šíření mezinárodního humanitárního práva aplikovatelného při ozbrojených konfliktech a připravovat jeho rozvoj*“ (čl. 5 odst. 2g Statutu).

„(...) *udržoval těsný kontakt s národními společnostmi/ (...) ve věcech společného zájmu, jako je jejich příprava na činnost v dobách ozbrojených konfliktů, respektování, rozvíjení a ratifikace Ženevských úmluv a šíření základních principů Mezinárodního hnutí ČK/ČP a mezinárodního humanitárního práva*“ (čl. 5 odst. 4a Statutu).

Statut Mezinárodního hnutí Červeného kříže a Červeného půlměsíce se také obrací na **národní společnosti** a stanoví pro ně závazek „šířit MHP, napomáhat vládám při jeho šíření a vyvíjet další iniciativy v této oblasti“ (čl. 3 odst. 2 Statutu).

**Typy
ozbrojených
konfliktů a
subjekty, které
MHP chrání**

Mezinárodní humanitární právo je použitelné ve dvou typech konfliktů, nabízí tedy dva systémy ochrany:

A. Mezinárodní ozbrojené konflikty

Za **mezinárodní ozbrojené konflikty** se tradičně považují boje mezi ozbrojenými silami nejméně dvou států (včetně boje proti okupaci). Od přijetí Dodatkových protokolů v roce 1977 se do této skupiny na základě čl. 1 Protokolu I řadí také boje za národní osvobození. Na mezinárodní ozbrojené konflikty se vztahují čtyři Ženevské úmluvy a Dodatkový protokol I.

MHP ukládá stranám v konfliktu, aby dodržovaly základní principy a pravidla MHP a poskytovaly maximální ochranu osobám přímo nebo již se neúčastnícím boje, mezi něž patří:

- ranění a nemocní příslušníci ozbrojených sil v poli a členové zdravotnických služeb ozbrojených sil;
- ranění, nemocní a třešníci ozbrojených sil na moři a členové zdravotnických služeb námořních sil;
- váleční zajatci;
- civilní obyvatelstvo, zvláště cizí civilní obyvatelstvo na území stran v konfliktu (včetně uprchlíků) a civilní obyvatelstvo na okupovaných územích;
- zadržované a internované civilní osoby;
- zdravotnický a duchovní personál a jednotky civilní obrany.

B. Vnitrostátní ozbrojené konflikty

Za **vnitrostátní ozbrojené konflikty** se považují boje probíhající na území jediného státu mezi jeho řádnými ozbrojenými silami a nevládními organizovanými ozbrojenými skupinami nebo boje ozbrojených skupin mezi sebou. Uplatňuje se zde společný článek 3 Ženevských úmluv a za určitých okolností také Dodatkový protokol II. Právní režim aplikující se ve vnitrostátních ozbrojených konfliktech je méně dokonalý než právní režim ozbrojených konfliktů mezinárodních, což souvisí s neochotou států přenechat mezinárodně právní úpravě otázky tradičně spadající do sféry jejich výlučné moci.

Ustanovení MHP zavazuje všechny strany vnitrostátního ozbrojeného konfliktu (vládní i nevládní jednotky) a chrání následující skupiny osob přímo nebo již se neúčastnících boje:

- ranění a nemocní kombatanti;
- osoby zbavené svobody v důsledku konfliktu;
- civilní obyvatelstvo;
- zdravotnický a duchovní personál..

**Společný
článek 3
Ženevských
úmluv**

Společný článek 3 Ženevských úmluv zakotvuje základní humanitární principy, na nichž je MHP založeno, proto také bývá někdy nazýván „**miniaturní úmluva**“. Pravidla v článku obsažená mají obyčejovou povahu a představují minimální standard, od něhož se strany v konfliktu nesmějí za žádných okolností odchýlit. Článek 3 stanoví:

„V případě ozbrojeného konfliktu, který nemá mezinárodní charakter a který vznikne na území některé z Vysokých smluvních stran, bude každá ze stran v konfliktu zavázána řídit se přinejmenším těmito ustanoveními.

**Text
společného
článku 3
Ženevských
úmluv**

1. S osobami, které se přímo neúčastní nepřátelství, včetně příslušníků ozbrojených sil, kteří složili zbraně, a osob, které byly vyřazeny z boje nemocí, zraněním, zadržením nebo jakoukoliv příčinou, bude se za všech okolností zacházet lidsky, bez jakéhokoliv nepříznivého rozlišování založeného na rase, barvě pleti, náboženství či víře, pohlaví, rodu či majetku nebo na jakémkoliv jiném obdobném znaku.

Proto jsou a zůstávají zakázány v každé době a na každém místě, pokud jde o osoby nahoře zmíněné:

- a) útoky na život a zdraví, zejména vražda ve všech formách, zmrzačení, kruté nakládání, trýznění a mučení;*
- b) brání rukojmí;*
- c) útoky proti osobní důstojnosti, zejména ponižující a pokořující zacházení;*
- d) odsouzení a vykonání popravky bez předchozího rozsudku, vyneseného řádně ustaveným soudem, poskytujícím soudní záruky uznané civilizovanými národy za nezbytné.*

2. Ranění a nemocní budou sebráni a ošetřeni.

C. Vnitřní nepokoje a napětí

Situace **vnitřních nepokojů a napětí** se vyznačují závažným narušením vnitřního pořádku, které je důsledkem násilných akcí nedosahujících svou intenzitou úrovně ozbrojeného konfliktu (vzpouora, izolované a sporadické násilné činy, ostatní činy podobné povahy apod.).

Na situace vnitřních nepokojů a napětí se normy MHP nevztahují. Normy obecného mezinárodního práva nicméně zaručují minimálně stejný humanitární standard, jako společný čl.3 Ženevských úmluv. Dále je reguluje právo lidských práv a ustanovení jednotlivých vnitrostátních právních řádů a.

**Poskytování
pomoci obětem
ozbrojených
konfliktů**

MHP potvrzuje právo obětí ozbrojených konfliktů obdržet předměty nezbytné pro jejich přežití. Právo je zakotveno v Ženevských úmluvách a dále jej rozvádějí Dodatkové protokoly.

V případě mezinárodních ozbrojených konfliktů zahrnuje právo na pomoc především:

- volný průjezd pro zásilky určitých předmětů nezbytných pro přežití civilního obyvatelstva (čl. 23 Ženevské úmluvy IV navržený pro řešení otázek blokad);

- povinnost okupující mocnosti zajistit základní dodávky pro obyvatelstvo na územích, která okupuje (*čl. 55 Ženevské úmluvy IV*); není-li toho schopna, musí okupující mocnost souhlasit s poskytnutím pomoci z vnějších zdrojů (*čl. 59 Ženevské úmluvy IV*).

Dodatkový protokol I v čl. 69 a 70 soubor pravidel schválený v roce 1949 dále posiluje. Stát ve válce musí přijmout nestrannou humanitární pomoc poskytovanou bez diskriminace obyvatelstvu na jeho území na základě dohody stran, jichž se akce k poskytnutí pomoci týkají. Taková pomoc nebude považována za vměšování do ozbrojeného konfliktu či za nepřátelský akt.

V případě **vnitrostátního ozbrojeného konfliktu** stanoví Protokol II (*čl. 18*) kromě jiného, že pokud civilní obyvatelstvo trpí nepřiměřenou nouzí v důsledku nedostatku zásob nezbytných k jeho přežití, musí být dosaženo souhlasu státu s prováděním podpůrných akcí, které jsou výlučně humanitární a nestranné povahy a jsou uskutečňovány bez jakéhokoli nepříznivého rozlišování. Všeobecně se uznává, že stát má povinnost čistě humanitární pomocné operace tohoto charakteru dovolit.

MVČK a právo iniciativy

MVČK si za všech okolností uchovává právo iniciativy, které mu umožňuje nabídnout stranám v konfliktu své služby, zejména pokud jde o pomoc obětem konfliktu. Jeho nabídka není zásahem do vnitřních záležitostí státu, protože ji předvídá humanitární právo.

6.1.5. MHP a obnovování rodinných svazků

Obnovování rodinných svazků a role MVČK v této oblasti

V důsledku ozbrojených konfliktů jsou váleční zajatci a internovaní civilisté odtrženi od svých blízkých, rodiny jsou rozděleny a lidé se stávají nezvěstnými. Ženevské úmluvy a Dodatkový protokol I obsahují několik právních ustanovení na ochranu těchto obětí. Jsou použitelná v případě mezinárodních ozbrojených konfliktů a opravňují MVČK k provádění následujících úkolů:

1. Předávání rodinných zpráv a jiných informací. Sem patří:

- získávání a registrace záznamových karet o zajímání válečných zajatců a internování civilistů a zasílání jejich duplikátů rodinám zajatců a internovaných;
- předávání pošty mezi osobami zbavenými svobody a jejich rodinami;
- předávání rodinných zpráv (Zprávy Červeného kříže) mezi oddělenými členy rodiny, pokud nejsou běžné poštovní kanály spolehlivé;
- předávání úmrtních oznámení.

Ústřední informační kancelář MVČK obecně působí jako prostředník mezi stranami v konfliktu nebo, přesněji, mezi jejich národními informačními kancelářemi. Zajišťuje výměnu informací o osobách chráněných humanitárním právem.

2. Pátrání po nezvěstných osobách (čl. 33 Dodatkového protokolu I)

3. Slučování rozdělených rodin (čl. 74 Dodatkového protokolu I)

Této činnosti se MVČK poprvé věnoval v době prusko-francouzské války v roce 1870. Jeho informační služba v Basileji působila jako prostředník mezi stranami v konfliktu: snažila se obnovit kontakty mezi válečnými zajatci a jejich rodinami a začala s výměnou seznamů raněných osob mezi stranami v konfliktu. **Ústřední informační kancelář MVČK** od té doby svou činnost výrazně rozvinula.

Národní informační kanceláře

Ženevská úmluva III v čl. 122 stanoví, že po vypuknutí nepřátelství musí každá strana v konfliktu i neutrální mocnost, která přijme na svém území osoby patřící k bojující straně, vytvořit oficiální informační kancelář pro válečné zajatce. Strany v konfliktu musejí dále sdělovat vlastní **informační kanceláři** informace o osobách, které jejich armáda zajala, a musejí jí poskytnout všechny dostupné údaje o identitě zajatců, aby mohli být co nejdříve vyrozuměni jejich nejbližší příbuzní. Pokud taková kancelář neexistuje, což se v konfliktech někdy stává, bude informace o osobách chráněných Ženevskými úmluvami shromažďovat **MVČK**.

6.1.6. Rozvoj MHP

Rozvoj MHP MVČK, iniciátor první smlouvy moderního humanitárního práva (Ženevská úmluva z roku 1864), se snaží zajistit, aby MHP zůstávalo stále aktuální. Za tímto účelem:

- sleduje změny povahy ozbrojených konfliktů;
- organizuje konzultace, při nichž zjišťuje možnosti dosažení dohody o nových pravidlech;
- vypracovává návrhy textů následně předložených k přijetí diplomatickým konferencím.

Úkol připravovat budoucí rozvoj MHP ukládá MVČK samotný Statut Mezinárodního hnutí Červeného kříže a Červeného půlměsíce, MVČK tedy vystupuje jako oficiální **strážce MHP**.

Nejnovější rozvoj MHP **Protokol o oslepujících laserových zbraních** schválený diplomatickou konferencí ve Vídni v říjnu 1995 zakazuje užívání a šíření laserových zbraní, které mohou způsobit stálou slepotu. Protokol požaduje, aby státy podnikly veškerá příslušná opatření (včetně školení ozbrojených sil), jež by zabránila zákonnému použití všech laserových systémů s obdobným, tj. oslepujícím účinkem.

MHP se v poslední době často zaměřuje na problematiku min. Dne 3. května 1996 byla v Ženevě přijata nová, upravená verze **Protokolu o zákazu nebo omezení použití min, nástrah a jiných prostředků** (Protokol II k Úmluvě o zákazu nebo omezení použití některých konvenčních zbraní, které mohou způsobovat nadměrné utrpení nebo mít nerozlišující účinky z roku 1980), která rozšířila jeho platnost na vnitrostátní ozbrojené konflikty. Ve dnech 3. a 4. prosince 1997 byla v Ottawě podepsána **Úmluva o zákazu použití, skladování, výroby a převodu protipěchotních min a o jejich zničení**, která zcela zakazuje protipěchotní miny a upravuje také odminování a pomoc obětem min.

Ze smluv mezinárodního humanitárního práva, které obsahují pravidla týkající se ochrany životního prostředí, je třeba zmínit článek 55 Dodatkového protokolu I a **Úmluvu o zákazu vojenského nebo jakéhokoliv jiného nepřátelského použití prostředků měnících životní prostředí** z 18. května 1977. Válka v Perském zálivu v roce 1991 bohužel ukázala, že pravidla týkající se ochrany životního prostředí jsou málo známá a někdy nepřesná. Proto v roce 1994 MVČK na popud Valného shromáždění OSN a s pomocí expertů navrhl **Směrnice pro vojenské příručky a instrukce o ochraně životního prostředí v dobách ozbrojených konfliktů**.

Velký význam má také **Sanremská příručka o mezinárodním právu aplikovatelném při ozbrojených konfliktech na moři**, kterou vypracoval **Mezinárodní ústav humanitárního práva** v San Remu s podporou MVČK. Přínos tohoto dokumentu pro rozvoj MHP uznala rezoluce přijatá XXVI. Mezinárodní konferencí Červeného kříže a Červeného půlměsíce konanou v Ženevě v roce 1995.

Ačkoliv Ženevské úmluvy a jejich Dodatkové protokoly výslovně nezakazují použití **jaderných zbraní**, platí i zde **všeobecné zásady MHP**. Ty mimo jiné požadují, aby strany v konfliktu vždy rozlišovaly mezi komatanty a nekombatanty, a zakazují použití zbraní, které by mohly způsobit zbytečné utrpení. Aplikovatelnost těchto principů na jaderné zbraně byla potvrzena Mezinárodním soudním dvorem v Haagu v roce 1996.

6.1.7. Implementace MHP

Typy opatření k implementaci MHP

MHP nabízí tři typy opatření, která slouží k implementaci jeho ustanovení:

1. Preventivní opatření, která vycházejí z povinnosti států dodržovat mezinárodně právní závazky, jež na sebe dobrovolně přijaly. Patří mezi ně:

- šíření humanitárního práva;
- školení kvalifikovaného personálu pro implementaci humanitárního práva a jmenování právních poradců v ozbrojených silách;
- přijímání právních norem, jejichž cílem je zajistit dodržování humanitárního práva;
- překládání smluvních textů.

2. Kontrolní opatření, která umožňují sledovat dodržování MHP v průběhu ozbrojeného konfliktu a zahrnují:

- činnost ochranných mocností nebo jejich zástupců;
- činnost MVČK.

3. Represivní opatření, která jsou založená na povinnosti stran konfliktu předcházet a ukončovat veškerá porušování MHP a kromě funkce represivní by měla současně sloužit k odstrašení potenciálních porušitelů MHP. Spadá sem zejména:

- povinnost stíhat vážná porušení považovaná za válečné zločiny před národními soudy;
- trestní a disciplinární odpovědnost nadřízených a povinnost vojenských velitelů odhalovat a trestat porušení MHP;
- vzájemná právní pomoc států v trestních otázkách.

Existují ještě **další implementační opatření**, která mohou současně plnit funkce nástroje preventivního, kontrolního i represivního, přičemž jejich kontrolní a represivní povaha vychází především z povinnosti států **zajistit zachování** humanitárního práva. Do této skupiny patří:

- procedura dotazování;
- činnost Mezinárodní zjišťovací komise;
- sledování aplikace a interpretace právních ustanovení;
- spolupráce s OSN.

Diplomatické úsilí, tlak médií a vliv veřejného mínění také pomáhají zajistit implementaci humanitárního práva.

Role MVČK při implementaci MHP

Jako **širitel a ochránce** mezinárodního humanitárního práva má **MVČK** za úkol zajišťovat, aby ustanovení tohoto práva byla dodržována. Provádí to několika způsoby.

1. Aktivní činnost

MVČK chrání oběti konfliktu a pomáhá jim: navštěvuje osoby zbavené svobody (včetně válečných zajatců), podílí se na obnovování rodinných svazků, poskytuje materiální pomoc a zdravotní péči a šíří znalost MHP.

2. Prevence

Neznalost humanitárního práva je překážkou jeho aplikace, proto MVČK připomíná státům, že se zavázaly uvádět ustanovení MHP ve známost, a sám

také MHP šíří. Upozorňuje státy rovněž na to, že musejí činit veškeré nezbytné kroky k zajištění účinné aplikace a dodržování MHP. Činí tak především prostřednictvím své Poradenské služby pro mezinárodní humanitární právo, která poskytuje státům technickou podporu při přijímání zákonů a nařízení týkajících se implementace MHP ve vnitrostátních právních řádech.

3. Zvláštní opatření v případě porušování MHP

A) Opatření přijímaná z vlastní iniciativy

MVČK podává v případě nedodržování humanitárního práva zprávy - obvykle důvěrné - kompetentním orgánům. Pokud jsou porušení závažná a opakovaná a lze s jistotou prokázat, že k nim došlo, vyhrazuje si MVČK právo zaujmout veřejné stanovisko. Jedná se o mimořádné opatření, k němuž se MVČK uchyluje pouze tehdy, když se domnívá, že je publicita v zájmu postižených nebo ohrožených osob.

B) Výzvy

MVČK vyzývá státy, aby přijaly zákony, které jim umožní trestně stíhat pachatele vážných porušení.

C) Předávání protestů

Jako nestranný prostředník může být MVČK požádán jednou ze stran konfliktu, aby druhé straně předal stížnosti týkající se údajného porušování humanitárního práva; může nabídnout své dobré služby při předání odpovědi.

D) Prošetření údajných porušení MHP

MVČK není soudce, žalobce ani soudní dvůr. Jedná na základě žádosti o prošetření údajných porušení MHP pouze tehdy, pokud přítomnost jeho delegátů v určité oblasti usnadňuje plnění humanitárních úkolů a pokud obdrží záruky, že jeho činnost nebude využita k politickým cílům.

Opatření uvedená v bodech C) a D) byla v posledních desetiletích uskutečňována jen zřídka.

Válečné zločiny

Za válečné zločiny jsou obecně označována **vážná porušení mezinárodního humanitárního práva nebo**, použijeme-li tradiční terminologii, vážná porušení zákonů a obyčejů války. Všeobecně uznávaný výčet všech válečných zločinů figuruje v Římském statutu Mezinárodního trestního soudu. Ten mezi válečné zločiny řadí např.:

- vraždu;
- mučení a nelidské zacházení;
- úmyslné působení velkého utrpení;
- závažné zásahy do fyzické integrity nebo zdraví;
- útoky na civilní obyvatelstvo;
- zbavení práva na spravedlivý proces;
- deportace nebo nelegální přesídlování skupin obyvatelstva;
- užívání zakázaných způsobů a prostředků vedení války - např. útoky nerozlišující mezi vojenskými a civilními cíli či použití některých typů zbraní (chemické, bakteriologické, aj.);
- klamné používání rozeznávacího znaku červeného kříže a červeného půlměsíce nebo jiných ochranných znaků;
- plenění veřejného nebo soukromého majetku.

Příklady válečných zločinů

Mezinárodní trestní tribunál pro bývalou Jugoslávii konstatoval, že pojem válečný zločin zahrnuje také vážná porušení práva spáchaná v průběhu vnitrostátních konfliktů, ačkoli smluvní právo termín zpravidla uznává pouze v kontextu mezinárodních ozbrojených konfliktů.

Stíhání válečných zločinců

Státy, které jsou stranami Ženevských úmluv, mají povinnost přijmout legislativní opatření nezbytná pro stíhání a trestání osob, jež se dopustily vážných porušení Úmluv. Musejí také všechny osoby podezřelé z vážných porušení Úmluv trestně stíhat před vlastními soudy nebo je vydat k trestnímu stíhání jinému státu (princip **aut dedere aut iudicare**). Jinak řečeno, pachatelé vážných porušení, tj. váleční zločinci, musejí být vždy a všude trestně stíháni a odpovědnost za tento stav připadá státům.

Trestní právo státu se obecně vztahuje pouze na trestné činy spáchané na jeho území nebo jeho státními příslušníky. Mezinárodní humanitární právo jde dále v tom, že od státu vyžaduje, aby vypátral a potrestal každého, kdo se dopustil vážného porušení, bez ohledu na státní příslušnost pachatele a místo, kde byl čin spáchán. Tato zásada **univerzální jurisdikce** je základní zárukou toho, že budou vážná porušení MHP účinně potrestána.

Trestní stíhání může být uskutečňováno soudy jednotlivých států nebo mezinárodními orgány. V roce 1993 a 1994 byly rezolucemi Rady bezpečnosti OSN vytvořeny Mezinárodní trestní tribunály pro bývalou Jugoslávii a Rwandu, které mají za úkol soudit osoby obviněné z válečných zločinů spáchaných na území těchto zemí v polovině devadesátých let.

Významným pokrokem na cestě rozvoje MHP se stalo přijetí Statutu stálého Mezinárodního trestního soudu (tzv. Římský statut) dne 17. července 1998. Statut vstupuje v platnost ke dni 1. července 2002, Soud by měl začít fungovat od počátku roku 2003. Bude mít pravomoc soudit zločiny proti lidskosti, válečné zločiny a zločin genocidia a významnou měrou by mohl přispět k ukončení beztrestnosti, která dosud často panuje.

Aplikovatelnost MHP při operacích na udržení nebo vynucení míru uskutečňovaných OSN nebo pod její záštitou

Humanitární právo se uplatňuje rovněž v případech, kdy členové vojenských jednotek vyslaných nebo zplnomocněných OSN použijí sílu proti organizovaným ozbrojeným silám.

Dohoda o operacích na udržení míru, kterou OSN uzavírá s každým členským státem povoláním k vyslání kontingentu, stanoví, že musí být dodržováno humanitární právo i zásady a duch mezinárodních smluv aplikovatelných na jednání vojenských sil. Státy, jež poskytují vojenské jednotky pro tyto zásahy, musejí zajistit, aby vyslaní vojáci byli se smlouvami seznámeni. Na tyto případy se také vztahují vnitrostátní zákony a příslušné prováděcí předpisy.

Rozdíl a definice

Operace na udržení míru (peace-keeping) vycházejí z kapitoly VI Charty OSN. Jejich cílem je zajistit dodržování příměří, respektování demarkačních linií, uzavření dohod o odsunu vojsk apod. V posledních letech se rámec operací rozšířil a dnes zahrnuje rovněž jiné úkoly, např. dohled při volbách, dodávky humanitární pomoci nebo pomoc při procesu národního usmíření. Operace na udržení míru se uskutečňují se souhlasem stran v konfliktu a použití síly v jejich rámci je možné pouze v případech legitimní sebeobrany.

Operace na vynucení míru (peace-enforcement) vycházejí z kapitoly VII Charty OSN. Uskutečňují je jednotky OSN, státy, skupiny států nebo regionální organizace, a to na základě rezoluce RB OSN. Jednotky účastnící se operací na vynucení míru mají bojové poslání a jsou zmocněny k prosazení svého mandátu použit donucovací prostředky.

V posledních letech se rozdíl mezi těmito dvěma typy operací poněkud stírá.

6.1.8. MHP, právo lidských práv a uprchlické právo

MHP a právo lidských práv Mezinárodní humanitární právo a mezinárodní právo lidských práv (nadále také lidská práva) se vzájemně doplňují. Oba systémy se snaží chránit jednotlivce, činí tak ale za různých okolností a odlišnými způsoby.

Humanitární právo působí v situacích ozbrojených konfliktů a má za úkol chránit oběti cestou omezení utrpení způsobeného válkou. Zaměřuje se především na péči o osoby, které se dostaly do rukou nepřátelené strany, a na způsob, jakým jsou prováděny nepřátelské akce.

Lidská práva se uplatňují za všech okolností, ve válce i v míru. V období ozbrojeného konfliktu však státy mají možnost platnost velké části těchto práv, s výjimkou nejzákladnějších (např. právo na život či zákaz mučení) pozastavit. Lidská práva chrání jednotlivce, podporují jeho rozvoj a snaží se zabránit zvláště ze strany státu. Vymezením způsobů, jakým jsou prováděny vojenské operace, se nezabývají.

Humanitární právo v zájmu svého dodržování vytváří mechanismy, které slouží ke kontrole jeho implementace a k předcházení jeho porušování. Klade důraz na spolupráci mezi stranami v konfliktu a kontakt mezi nimi se snaží zajišťovat prostřednictvím neutrálního subjektu, především MVČK.

Právo lidských práv vytváří velmi rozmanité kontrolní mechanismy, které se zaměřují především na nápravu utrpěné škody. V mnoha případech existují zvláštní instituce oprávněné rozhodnout, zda určitý stát dodržuje právo či nikoli. Například Evropský soud pro lidská práva může na základě provedeného řízení navrženého jednotlivcem prohlásit, že určitý stát porušil Evropskou úmluvu o ochraně lidských práv a základních svobod. Stát je pak povinen podniknout kroky nezbytné k zajištění toho, aby byla vnitrostátní právní úprava uvedena do souladu s požadavky Evropské úmluvy.

MHP, které se aplikuje výlučně v období ozbrojených konfliktů, poskytuje také základní právní záruky lidských práv (např. zákaz mučení či právo na spravedlivý proces). Vzhledem k tomu, že platnost jeho ustanovení nelze nijak pozastavit, zajišťuje tak MHP respekt k základním lidským právům i v době ozbrojeného konfliktu.

Prameny práva

lidských práv

Mezi prameny práva lidských práv patří např.:

- Všeobecná deklarace lidských práv přijatá Valným shromážděním OSN v roce 1948;
- Mezinárodní pakt o občanských a politických právech a Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech z roku 1966;
- Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod přijatá Radou Evropy v roce 1950;
- Americká úmluva o lidských právech z roku 1969;
- Africká charta lidských práv a práv národů z roku 1981;
- Úmluva OSN o právech dítěte z roku 1989.

**MHP a
uprchlické
právo**

Uprchlíci jsou lidé, kteří ve strachu před pronásledováním z důvodů rasových, náboženských nebo národnostních nebo z důvodu příslušnosti k určité společenské skupině či zastávání určitých politických názorů opustili svou zemi. **Přesídlenci (vnitřní uprchlíci)** naproti tomu na území svého domovského státu zůstávají, pouze jsou donuceni změnit místo pobytu.

Uprchlíci jsou chráněni uprchlickým právem, jehož základ tvoří Úmluva o právním postavení uprchlíků z roku 1951 a Protokol týkající se právního postavení uprchlíků z roku 1967, a mandátem **Úřadu Vysokého komisaře Spojených národů pro uprchlíky (UNHCR)**. Pokud se stanou oběťmi ozbrojených konfliktů, nacházejí se v rukou nepřátelené strany nebo jsou vystaveni nepřátelským akcím v zemi, do níž se uchýlili, upravuje jejich postavení také mezinárodní humanitární právo. Uprchlíky, především na okupovaných územích, chrání Ženevská úmluva IV a Dodatkový protokol I. Ženevská úmluva IV se odvolává na princip *non-refoulement*, na němž je založeno uprchlické právo.

Princip non-refoulement zakazuje státům, aby vrátily uprchlíka do země, v níž by byl z důvodů rasových, náboženských, národnostních, z důvodů příslušnosti k určité společenské skupině nebo pro zastávání určitých politických názorů ohrožen jeho život či svoboda, popř. kde by byl uprchlík vystaven nebezpečí mučení.

Přesídlenci (vnitřní uprchlíci) jsou v ozbrojených konfliktech chráněni pravidly mezinárodního humanitárního práva, která se týkají civilního obyvatelstva. Tato pravidla jsou určena zejména na ochranu civilního obyvatelstva před důsledky nepřátelských akcí: je zakázáno útočit na něj nebo jej terorizovat, používat hlad jako bojový prostředek nebo ničit věci nutné pro jeho přežití. Ve vnitrostátních konfliktech se na přesídlence vztahuje společný článek 3 čtyř Ženevských úmluv a Dodatkový protokol II.

Humanitární právo zakazuje **násilné přesídlování** s výjimkou případů, kdy je nezbytné pro zajištění bezpečnosti samotného obyvatelstva nebo je vyvoláno naléhavými vojenskými důvody. Přesídlování obecně se humanitární právo snaží omezit v rámci ochrany civilního obyvatelstva.

↔